.. Dasabodh by Samartha Ramadas Swami Chapter 17 ..

॥ समर्थ रामदासांचा दासबोध दशक १७ ॥

॥ दशक सतरावा : प्रकृति पुरुष ॥१७॥

समास पहिला : प्रकृतिपुरुषनाम

॥ श्रीराम ॥

निश्चळ ब्रह्मीं चंचळ आत्मा। सकळां पर जो परमात्मा ।
चैतन्य साक्षी ज्ञानात्मा। शड्गुणैश्वरु ॥ १॥
सकळ जगाचा ईश्वरु। म्हणौन नामें जगदेश्वरु ।
तयापासून विस्तारु। विस्तारला ॥ २॥
शिवशक्ती जगदेश्वरी। प्रकृतिपुरुष परमेश्वरी ।
मूळमाया गुणेश्वरी। गुणक्षोभिणी ॥ ३॥
क्षेत्रज्ञ द्रष्टा कूटस्त साक्षी। अंतरात्मा सर्वसाक्षी ।
सुद्धसत्व महत्तत्त्व परीक्षी। जाणता साधु ॥ ४॥
ब्रह्मा विष्णु महेश्वरु। नाना पिंडी जीवेश्वरु ।
त्यास भासती प्राणीमात्रु। लहानथोर ॥ ५॥
देहदेउळामधें बैसला। न भजतां मारितो देहाला ।
म्हणौनि त्याच्या भेणें तयाला। भजती लोक ॥ ६॥
जे वेळेसी भजन चुकले। तें तें तेव्हां पच्छाडिलें ।
आवडीनें भजों लागले। सकळ लोक ॥ ७॥
जें जें जेव्हां आक्षेपिले। तें तें तत्काळचि दिधलें ।
त्रैलोक्य भजों लागलें। येणें प्रकरें ॥ ८॥
पांचा विषयांचा नैव्यद्य। जेव्हां पाहिजे तेव्हां सिद्ध ।
ऐसें न करितां सद्य। रोग होती ॥ ९॥
जेणें काळें नैव्यद्य पावेना। तेणें काळें देव राहेना ।
भाग्य वैभव पदार्थ नाना। सांडून जातो ॥ १०॥
जातो तों कळो देईना। कोणास ठाउकें होयेना ।
देवेंविण अनुमानेना। कोणास देव ॥ ११॥
देव पाहावयकारणें। देउळें लागती पाहाणें ।
कोठेंतरी देउळाच्या गुणें। देव प्रगटे ॥ १२॥
देउळें म्हणिजे नाना शरीरें। तेथें राहिजें जीवेश्वेरे ।
नान शरीरें नाना प्रकारें। अनंत भेदें ॥ १३॥
चालतीं बोलतीं देउळें। त्यामधें राहिजें राउळें ।
जितुकीं देउळें तितुकीं सकळें। कळली पाहिजे ॥ १४॥
मछ कूर्म वाराह देउळें। भूगोळ धरिला सर्वकाळें ।
कराळें विक्राळें निर्मळें। कितियेक ॥ १५॥
कित्येक देऊळीं सौख्य पाहे। भरतां आवघें सिंध आहे ।
परी तें सर्वकाळ न राहे। अशाश्वत ॥ १६॥
अशाश्वताचा मस्तकमणीं। जयाची येवढी करणी ।
दिसेना तरी काय जालें धनी। तयासीच म्हणावें ॥ १७॥
उद्भवोन्मुख होतां अभेद। विमुख होतां उदंड खेद ।
ऐसा अधोर्ध संवाद। होत जातो ॥ १८॥
सकळांचे मूळ दिसेना। भव्य भारी आणी भासेना ।
निमिष्य येक वसेना। येके ठाइं ॥ १९॥
ऐसा अगाध परमात्मा। कोण जाणे त्याचा महिमा ।
तुझी लीळा सर्वोत्तमा। तूंच जाणसी ॥ २०॥
संसारा आलियाचें सार्थक। जेथें नित्यानित्यविवेक ।
येहलोक आणी परलोक। दोनीं साधिले ॥ २१॥
मननसीळ लोकांपासीं। अखंड देव आहिर्निशीं ।
पाहातां त्यांच्या पूर्वसंचितासी। जोडा नाहीं ॥ २२॥
अखंड योग म्हणोनि योगी। योग नाहीं तो वियोगी ।
वियोगी तोहि योगी। योगबळें ॥ २३॥
भल्यांची महिमा ऐसी। जे सन्मार्ग लावी लोकांसी ।
पोहणार असतां बुडतयासी। बुडों नेदावें ॥ २४॥
स्थूळसूक्ष्मतत्वझाडा। पिंडब्रह्मांडाचा निवाडा ।
प्रचित पाहे ऐसा थोडा। भूमंडळीं ॥ २५॥
वेदांतीचें पंचिकर्ण। अखंड तयाचें विवर्ण ।
महांवाक्यें अंतःकरण। रहस्य पाहे ॥ २६॥
ये पृथ्वीमधें विवेकी असती। धन्य तयांची संगती ।
श्रवणमात्रें पावती गती। प्राणीमात्र ॥ २७॥
सत्संग आणी सत्शास्त्रश्रवण। अखंड होतसे विवर्ण ।
नाना सत्संग आणी उत्तम गुण। परोपकाराचे ॥ २८॥
जे सद्कीर्तीचे पुरुष। ते परमेश्वराचे अंश ।
धर्मस्थापनेचा हव्यास। तेथेंचि वसे ॥ २९॥
विशेष सारासार विचार। तेणें होय जग्गोद्धार ।
संगत्यागें निरंतर। होऊन गेले ॥ ३०॥
इति श्रीदासभोधे गुरुशिष्यसंवादे
देवबळात्कारनाम समास पहिला ॥ १॥ १७.१

समास दुसरा : शिवशक्तिनिरूपण

॥ श्रीराम ॥

ब्रह्म निर्मळ निश्चळ। जैसें गगन अंतराळ ।
निराकार केवळ। निर्विकारी ॥ १॥
अंतचि नाहीं तें अनंत। शाश्वत आणी सदोदित ।
असंत नव्हे तें संत। सर्वकाळ ॥ २॥
परब्रह्म तें अविनाश। जैसें आकाश अवकाश ।
न तुटे न फुटे सावकास। जैसें तैसें ॥ ३॥
तेथें ज्ञान ना अज्ञान। तेथें स्मरण ना विस्मरण ।

तेथें अखंड निर्गुण। निरावलंबी ॥ ४॥
तेथें चंद्र सूर्य ना पावक। नव्हे काळोखें ना प्रकाशक ।
उपाधीवेगळें येक। निरोपाधी ब्रह्म ॥ ५ ॥
निश्चळीं स्मरण चेतलें। त्यास चैतन्य ऐसें कल्पिलें ।
गुणासमत्वें जालें। गुणसाम्य ऐसें ॥ ६ ॥
गगनीं आली अभ्रछाया। तैसी जाणिजे मूळमाया ।
उद्भव आणी विलया। वेळ नाहीं ॥ ७ ॥
निर्गुणीं गुणविकारु। तोचि षड्गुणैश्वरु ।
अर्धनारीनटेश्वरु। तयास म्हणिजे ॥ ८ ॥
आदिशक्ति शिवशक्ति। मुळीं आहे सर्वशक्ति ।
तेथेऊन पुढें नाना वेक्ती। निर्माण जाल्या ॥ ९ ॥
तेथून पुढें शुद्धसत्व। रजतमाचें गूढत्व ।
तयासि म्हणिजे महत्तत्त्व। गुणक्षोभिणी ॥ १० ॥
मुळीं असेचिना वेक्ती। तेथें कैंची शिवशक्ती ।
ऐसें म्हणाल तरी चित्तीं। सावधान असावें ॥ ११ ॥
ब्रह्मांडावरून पिंड। अथवा पिंडावरून ब्रह्मांड ।
अधोर्ध पाहातां निवाड। कळों येतो ॥ १२ ॥
बीज फोडून आणिलें मना। तेथें फळ तों दिसेना ।
वाढत वाढत पुढें नाना। फळें येती ॥ १३ ॥
फळ फोडितां बीज दिसे। बीज फोडितां फळ नसे ।
तैसा विचार असे। पिंडब्रह्मांडीं ॥ १४ ॥
नर नारी दोनी भेद। पिंडीं दिसती प्रसिद्ध ।
मुळी नस्तां विशद। होतील कैसीं ॥ १५ ॥
नाना बीजरूप कल्पना। तींत काये येक असेना ।
सूक्ष्म म्हणोनि भासेना। येकायेकीं ॥ १६ ॥
स्थूळाचें मूळ ते वासना। ते वासना आधीं दिसेना ।
स्थूळावेगळें अनुमानेना। सकळ कांहीं ॥ १७ ॥
कल्पनेची सृष्टी केली। ऐसीं वेदशास्त्रें बोलिलीं ।
दिसेना म्हणोन मिथ्या केली। न पाहिजेत कीं ॥ १८ ॥
पडदा येका येका जन्माचा। तेथें विचार कळे कैंचा ।
परंतु गूढत्व हा नेमाचा। ठाव आहे ॥ १९ ॥
नाना पुरुषांचे जीव। नाना स्त्रियांचे जीव ।
येकचि परी देहस्वभाव। वेगळाले ॥ २० ॥
नवरीस नवरी नलगे। ऐसा भेद दिसों लागे ।
पिंडावरून उमगे। ब्रह्मांडबीज ॥ २१ ॥
नवरीचें मन नवऱ्यावरी। नवऱ्याचें मन नवरीवरी ।
ऐसी वासनेची परी। मुळींहून पाहावी ॥ २२ ॥
वासना मुळींची अभेद। देहसमंधें जाला भेद ।
तुटतां देहाच समंध। भेद जेला ॥ २३ ॥
नरनारीचें बीजकारण। शिवशक्तीमधें जाण ।
देह धरितां प्रमाण। कळों आलें ॥ २४ ॥
नाना प्रीतीच्या वासना। येकाचें येकास कळेना ।
तिक्षण दृष्टीनें अनुमाना। कांहींसें येतें ॥ २५ ॥
बाळकास वाढवी जननी। हें तों नव्हे पुरुषाचेनी ।
उपाधी वाढे जयेचेनी। ते हे वनिता ॥ २६ ॥
वीट नाहीं कंटाळानाहीं। आलस्य नाहीं त्रास नाहीं ।
इतुकी माया कोठेंचि ना हीं। मातेगेगळी ॥ २७ ॥
नाना उपाधी वाढऊं जाणे। नाना मायेनें गोऊं जाणे ।
नाना प्रीती लाऊं जाणे। नाना प्रपंचाची ॥ २८ ॥
पुरुषास स्त्रीचा विश्वास। स्त्रीस पुरुषाचा संतोष ।
परस्परें वासनेस। बांधोन टकिलें ॥ २९ ॥
ईश्वरें मोठें सूत्र केलें। मनुष्यमात्र गुंतोन राहिलें ।
लोभाचें गुंडाळें केलें। उगवेना ऐसें ॥ ३० ॥
ऐसी परस्परें आवडी। स्त्रीपुरुषांची माहां गोडी ।
हे मुळींहून चालिली रोकडी। विवेकें पाहावी ॥ ३१ ॥
मुळीं सूक्ष्म निर्माण जालें। पुढें पष्ट दिसोन आलें ।
उत्पतीचें कार्य चाले। उभयतांकरितां ॥ ३२ ॥
मुळीं शिवशक्ती खरें। पुढें जालीं वधुवरें ।
चौऱ्यासि लक्ष विस्तारें। विस्तारली जे ॥ ३३ ॥
येथें शिवशक्तीचें रूप केलें। श्रोतीं मनास पाहिजे आणिलें ।
विवरलियांविण बोलिलें। तें वेर्थ जाणावें ॥ ३४ ॥
इति श्रीदासभोधे गुरुशिष्यसंवादे
शिवशक्तिनिरूपणनाम समास दुसरा ॥ २ ॥ १७.२

समास तिसरा : श्रवणनिरूपण

॥ श्रीराम ॥

थांबाथांबा ऐका ऐका। आधींच ग्रंथ सोडूं नका ।
सांगितलें तें ऐका। सावधपणें ॥ १ ॥
श्रव्णनामध्यें सार श्रवण। तें हें अध्यात्मनिरूपण ।
सुचित करून अंतःकर्ण। ग्रन्थामधें विवरावें ॥ २ ॥
श्रवणमननाचा विचार। निजध्यासें साक्षात्कार ।
रोकडा मोक्षाचा उधार। बोलोंचि नये ॥ ३ ॥
नाना रत्नें परीक्षितां। अथवा वजनें करितां ।
उत्तम सोनें पुटीं घालतां। सावधान असावें ॥ ४ ॥
नाना नाणीं मोजून घेणें। नाना परीक्षा करणें ।
विवेकी मनुष्यासी बोलणें। सावधपणें ॥ ५ ॥
जैसें लाखोलीचें धान्य। निवडून वेंचितां होते मान्य ।
सगट मानितां अमान्य। देव क्षोभे ॥ ६ ॥
येकांतीं नाजुक कारबार। तेथें असावें अति तत्पर ।
त्याच्या कोटिगुणें विचार। अध्यात्मग्रन्थीं ॥ ७ ॥
काहिण्या कथा गोष्टी पवाड। नाना अवतारचरित्रें वाड ।
त्या समस्तांमध्यें जाड। अध्यात्मविद्या ॥ ८ ॥
गत गोष्टीस ऐकिलें। तेणें काये हातास आलें ।
म्हणती पुण्य प्राप्त जालें। परी तें दिसेना कीं ॥ ९ ॥
तैसें नव्हे अध्यात्मसार। हा प्रचितीचा विचार ।
कळतां अनुमानाचा संव्हार। होत जातो ॥ १० ॥
मोठे मोठे येऊन गेले। आत्म्याकरितांच वर्तले ।

त्या आत्म्याचा महिमा बोले। ऐसा कवणु ॥११॥
युगानयुगें येकटा येक। चालवितो तिनी लोक ।
त्या आत्म्याचा विवेक। पाहिलाच पाहावा ॥१२॥
प्राणी आले येऊन गेले। ते जैसे जैसे वर्तले ।
ते वर्तणुकेचें कथन केलें। इछेसारिखें ॥१३॥
जेथें आत्मा नाहीं दाट। तेथें अवघें सरसपाट ।
अत्म्याविण बापुडें काष्ट। काये जाणे ॥१४॥
ऐसें वरिष्ठ आत्मज्ञान। दुसरें नाहीं यासमान ।
सृष्टीमधें विवेकी सज्जन। तेचि हें जाणती ॥१५॥
पृथ्वी आणी आप तेज। याचा पृथिवीमध्यें समज ।
अंतरात्मा तत्वबीज। तें वेगळेंचि राहिलें ॥१६॥
वायोपासून पैलिकडे। जो कोणी विवेकें पवाडे ।
जवळीच आत्मा सांपडे। त्या पुरुषासी ॥१७॥
वायो आकाश गुणमाया। प्रकृतिपुरुष मूळमाया ।
सूक्ष्मरूपें प्रचित येया। कठीण आहे ॥१८॥
मायादेवीच्या धांदली। सूक्ष्मीं कोण मन घाली ।
समजला त्यची तुटली। संदेहवृत्ती ॥१९॥
मूळमाया चौथा देह। जाला पाहिजे विदेह ।
देहातीत होऊन राहे। धन्य तो साधु ॥२०॥
विचारें ऊर्ध चढती। तयासी च ऊर्धगती ।
येरां सकळां अधोगती। पदार्थज्ञानें ॥२१॥
पदार्थ चांगले दिसती। परी ते सर्वेचि नासती ।
अतो भ्रष्ट ततो भ्रष्ट होती। लोक तेणें ॥२२॥
याकारळें पदार्थज्ञान। नाना जिनसीचा अनुमान ।
सर्व सांडून निरंजन। धुंडीत जावें। २३॥
अष्टांग योग पिंडदज्ञान। त्याहून थोर तत्वज्ञान ।
त्याहून थोर आत्मज्ञान। तें पाहिलें पाहिजे ॥२४॥
मूळमायेचे सेवटीं। हरिसंकल्प मुळीं उठी ।
उपासनायोगें इठी। तेथें घातली पाहिजे ॥२५॥
मन त्यापलिकडे जाण। निखळ ब्रह्म निर्गुण ।
निर्मळ निश्चळ त्याची खूण। गगनासारिखी ॥२६॥
येथून तेथवरी दाटलें। प्राणीमात्रास भेटलें ।
पदार्थमात्रीं लिगटलें। व्यापून आहे ॥२७॥
त्याऐसें नाहीं थोर। सूक्ष्माहून सूक्ष्म विचार ।
पिंडब्रह्माचा संव्हार। होतां कळे ॥२८॥
अथवा पिंड ब्रह्मांड असतां। विवेकप्रळये पाहों जातां ।
शाश्वत कोण हें तत्वता। उमजों लागे ॥२९॥
करून अवघा तत्वझाडा। सारासाराचा निवाडा ।
सावधपणें ग्रन्थ सोडा। सुखिनावें ॥३०॥
इति श्रीदासभोधे गुरुशिष्यसंवादे
श्रवणनिरूपणनाम समास तिसरा ॥३॥१७.३

समास चौथा : अनुमाननिरसन

॥श्रीराम ॥

बहुत जनासी उपाये। वक्तयास पुसतां त्रासों नये ।
बोलतां बोलतां अन्वयें। सांडूं नये ॥१॥
श्रोत्यानें आशंका घेतली। तै तत्काळ पाहिजे फेडिली ।
स्वगोष्टीनें सगोष्टी पेंचली। ऐसें न व्हावें ॥२॥
पुढें धरितां मागें पेंचला। मागें धरितां पुढें उडाला ।
ऐसा सांपडतचि गेला। ठाइं ठाइं ॥३॥
पोहणारचि गुचक्या खातो। जनास कैसा काढूं पाहातो ।
आशय लोकांच राहातो। ठाइं ठाइं ॥३॥
आपणचि बोलिला संव्हार। आपणचि बोलिजे सर्वसार ।
दुस्तर मायेचा पार। टाकिला पाहिजे ॥५॥
जें जें सूक्ष्म नाम घ्यावें। त्याचें रूप बिंबऊन द्यावें ।
तरीच वक्ता म्हणवावें। विचारवंत ॥६॥
ब्रह्म कैसें मूळमाया कैसी। अष्टधाप्रकृती शिवशक्ती कैसी ।
शड्गुणेश्वराची स्थिति कैसी। गुणसाम्याची ॥७॥
अर्धनारीनटेश्वर। प्रकृतिपुरुषाचा विचार ।
गुणक्षोभिणी तदनंतर। त्रिगुण कैसे ॥८॥
पूर्वकक्ष कोठून कोठवरी। वाच्यांशलक्ष्यांशाची परी ।
सूक्ष्म नाना विचार करी। धन्य तो साधु ॥९॥
नान पाल्हाळीं पडेना। बोलिलेंचि बोलावेना ।
मौन्यगर्भ अनुमाना। आणून सोडी ॥१०॥
घडी येक विमळ ब्रह्म। घडी येक सर्व ब्रह्म ।
द्रष्टा साक्षी सत्ता ब्रह्म। क्षण येक ॥११॥
निश्चळ तेंचि जालें चंचळ। चंचळ तेंचि ब्रह्म केवळ ।
नाना प्रसंगीं खळखळ। निवाडा नाहीं ॥१२॥
चळतें आणी निश्चळ। अवघें चैतन्यचि केवळ ।
रूपें वेगळालीं प्रांजळ। कदापी बोलवेना ॥१३॥
उगीच करी गथागोवी। तो लोकांस कैसें उगवी ।
नाना निश्चयें नाना गोवी। पडत जाते ॥१४॥
भ्रमास म्हणे परब्रह्म। परब्रह्मास ह्मणे भ्रम ।
ज्ञातेपणाचा संभ्रम। बोलोन दावी ॥१५॥
घाली शास्त्रांची दडपण। प्रचितिविण निरूपण ।
पुसों जातां उगाच सीण। अत्यंत मानी ॥१६॥
ज्ञात्यास आणि पदार्थभिडा। तो काय बोलेल बापुडा ।
सारासाराचा निवाडा। जाला पाहिजे ॥१७॥
वैद्य मात्रेची स्तुती करी। मात्रा गुण कांहींच न करी ।
प्रचितिविण तैसी परी। ज्ञानाची जाली ॥१८॥
तेथें नाहीं सारासार। तेथें अवघा अंधकार ।
नाना परीक्षेचा विचार। राहिला तेथें ॥१९॥
पाप पुण्य स्वर्ग नर्क। विवेक आणि अविवेक ।
सर्वब्रह्मीं काये येक। सांपडलें नाहीं ॥२०॥
पावन आणि तें पतन। दोनीं मानिलीं तत्समान ।
निश्चये आणि अनुमान। ब्रह्मरूप ॥२१॥
ब्रह्मरूप जालें आघवें। तेथें काये निवडावें ।

आवघी साकरचि टाकावें। काये कोठें ॥ २२॥
तैसें सार आणि असार। अवघा जाला येकंकार ।
तेथें बळावळा अविचार। विचार कैंचा ॥ २३॥
वंद्य निंद्य येक जालें। तेथें काये हाता आलें ।
उन्मत्त द्रव्यें जें भुललें। तें भलतेंच बोले ॥ २४॥
तैसा अज्ञान भ्रमें भुलला। सर्व ब्रह्म म्हणोन बैसला ।
माहांपापी आणि भला। येकचि मानी ॥ २५॥
सर्वसंगपरित्याग। अव्हासवा विषयेभोग ।
दोघे येकचि मानितां मग। काये उरलें ॥ २६॥
भेद ईश्वर करून गेला। त्याच्या वाचेन न वचे मोडिला ।
मुखामधें घांस घातला। तो अपानीं घालावा ॥ २७॥
ज्या इंद्रियास जो भोग। तो तो करीं येथासांग ।
ईश्वराचें केलें जग। मोडितां उरेना ॥ २८॥
अवघी भ्रांतीची भुटाटकी। प्रचितिविण गोष्टी लटकी ।
वेड लागलें जे बटकी। ते भलतेंचि बोले ॥ २९॥
प्रत्ययज्ञाता सावधान। त्याचें ऐकावें निरूपण ।
आत्मसाक्षात्काराची खूण। तत्काळ बाणें ॥ ३०॥
वेडें वांकडे जाणावें। आंधळें पाउलीं वोळखावें ।
बाश्कळ बोलणें सांडावें। वमक जैसें ॥ ३१॥
इति श्रीदासभोधे गुरुशिष्यसंवादे
अनुमाननिर्शननाम समास चौथा ॥ ४॥ १७.४

समास पांचवा : अजपानिरूपण

॥ श्रीराम ॥

येकवीस सहश्र सासें जपा। नेमून गेली ते अजपा ।
विचार पाहातां सोपा। सकळ कांहीं ॥ १॥
मुखीं नासिकीं असिजे प्राणें। तयास अखंड येणें जाणें ।
याचा विचार पाहाणें। सूक्ष्मदृष्टीं ॥ २॥
मुळीं पाहातां येक स्वर। त्याचा तार मंद्र घोर ।
त्या घोराहून सूक्ष्म विचार। अजपाचा ॥ ३॥
सरिगमपदनिस। सरिं मात्रुका सायास ।
प्रथम स्वरें मात्रुकांस। म्हणोन पाहवें ॥ ४॥
परेवाचेहून आर्तें। आणि पश्यंती खालतें ।
स्वराचे जन्मस्थान तें। तेथून उठे ॥ ५॥
येकांतीं उगेंच बैसावें। तेथें हें समजोन पाहावें ।
अखंड घ्यावें सांडावें। प्रभंजनासी ॥ ६॥
येकांतीं मौन्य धरून बैसे। सावध पाहातां कैसें भासे ।
सोहं सोहं ऐसे। शब्द होती ॥ ७॥
उच्चरेंविण जे शब्द। ते जाणावे सहजशब्द ।
प्रत्ययायेती परंतु नाद। कांहींच नाहीं ॥ ८॥
ते शब्द सांडून बैसला। तो मौनी म्हणावा भला ।
योगाभ्यासाचा गल्बला। याकारणें ॥ ९॥
येकांतीं मौन्य धरून बैसला। तेणें कोण शब्द जाला ।
सोहं ऐसा भासला। अंतर्यामीं ॥ १०॥
धरितां सो सांडितां हं। अखंड चाले सोहं सोहं ।
याचा विचार पाहातं बहु। विस्तारला ॥ ११॥
देहधारक तितुका प्राणी। श्वेतजउद्बिजादिक खाणी ।
स्वासोस्वास नस्तां प्राणी। कैसे जिती ॥ १२॥
ऐसी हे अजपा सकळासी। परंतु कळे जाणत्यासी ।
सहज सांडून सायासी। पडोंच नये ॥ १३॥
सहज देव असतचि असे। सायासें देव फुटे नासे ।
नासिवंत देवास विश्वासे। ऐसा कवणु ॥ १४॥
जगदांतराचें दर्शन। सहज घडे अखंड ध्यान ।
आत्मइछेनें जन। सकळ वर्तती ॥ १५॥
आत्मयाचें समाधान। घडे तैसेंचि आशन ।
सांडिलें फिटले समर्पण। तयासीच होये ॥ १६॥
अग्नपुरुष पोटीं वसती। तयास अवदानें सकळ देती ।
लोक आज्ञेमधें असती। आत्मयांचे ॥ १७॥
सहज देवजपध्यानें। सहज चालणें स्तुती स्तवनें ।
सहज घडे तें भगवान्नें। मान्य कीजे ॥ १८॥
सहज समजायाकारणें। नाना हटयोग करणें ।
परंतु येकायेकीं समजणें। घडत नाहीं ॥ १९॥
द्रव्य चुकतें दरिद्र येतें। तळीं लक्ष्मी वरीं वर्ततें ।
प्राणी काये करील तें। ठाउकें नाहीं ॥ २०॥
तळघरामधें उदंड द्रव्य। भिंतीमधें घातलें द्रव्य ।
स्तंभीं तुळवटीं द्रव्य। आपण मधें ॥ २१॥
लक्ष्मीमध्यें करंटा नांदे। त्याचें दरिद्र अधिक सांदे ।
नवल केलें परमानंदें। परमपुरुष ॥ २२॥
येक पाहाती येक खाती। ऐसी विवेकाची गती ।
प्रवृत्ति अथवा निवृत्ती। येणेंचि ज्ञायें ॥ २३॥
अंतरीं वसतां नारायेणें। लक्ष्मीस काये उणें ।
ज्याची लक्ष्मी तो आपणें। बळकट धरावा ॥ २४॥
इति श्रीदासभोधे गुरुशिष्यसंवादे
अजपानिरूपणनाम समास पांचवा ॥ ५॥ १७.५

समास सहावा : देहात्मनिरूपण

॥ श्रीराम ॥

आत्मा देहाअध्यें असतो। नाना सुखदुखें भोगितो ।
सेवटीं शरीर सांडून जातो। येकायेकीं ॥ १॥
शरीरीं शक्ति तारुण्यपणीं। नाना सुखें भोगी प्राणी ।
अशक्त होतां वृद्धपणीं। दुःखें भोगी ॥ २॥
मरावेना ऐसी आवडी। हातपाये खोडून प्राण सोडी ।
नाना दुःखें अवघडी। वृद्धपणीं ॥ ३॥
देहआत्मयांची संगती। कांहींयेक सुख भोगिती ।
चर्फडचर्फडून जाती। देहांतकाळीं ॥ ४॥
ऐसा आत्मा दुःखदायेक। येकांचे प्राण घेती येक ।
आणी सेवटीं निरार्थक। कांहींच नाहीं ॥ ५॥
ऐसा दों दिसांचा भ्रम। त्यास म्हणती परब्रह्म ।

नाना दुःखाचा संभ्रम। मानून घेतला ॥। ६॥
दुःखी होऊन चर्फडून गेले। तेथें कोण समाधान जालें ।
कांहींयेकसुख भोगिलें। तों सवेंचि दुःख ॥ ७॥
जन्म दारभ्य आठवावें। म्हणिजे अवघें पडेल ठावें ।
नाना दुःख मोजावें। काये म्हणोनी ॥ ८॥
ऐसी आत्मयाची संगती। नाना दुःखें प्राप्त होती ।
दैन्यवाणे होऊन जाती। प्राणीमात्र ॥ ९॥
कांहीं आनंद कांहीं खेद। जन्मवरी पडिला समंध ।
नाना प्रकरीं विरुद्ध। तडातोडी ॥ १०॥
निद्राकाळीं ढेकुण पिसा। नाना प्रकारीं वळसा ।
नाना उपायें वळसा। त्यांस होये ॥ ११॥
भोजनकाळी माश्या येती। नाना पदार्थ उंदीर नेती ।
पुढें त्यांची हि फजिती। मार्जरें करिती ॥ १२॥
वा चामवा गोंचिड। गांधेलें कानटें उदंड ।
येकास येक चर्फड। दोहिकडे ॥ १३॥
विंचु सर्प वाग रिसें। सुसरी लांडिगे माणसास माणसें ।
परस्परें सुखसंतोषें। येकहि नाहीं ॥ १४॥
चौऱ्यासि लक्ष उत्पत्ती। येकास येक भक्षिती ।
नाना पीडा दुःखणी किती। म्हणौन सांगावें ॥ १५॥
ऐसी अंतरात्म्याची करणी। नाना जीव दाटले धरणीं ।
परस्परें संव्हारणी। येकयेकांची ॥ १६॥
अखंड रडती। चर्फडिती। विवळविवळों प्राण देती ।
मूर्ख प्राणी त्यास म्हणती। परब्रह्म ॥ १७॥
परब्रह्म जाणार नाहीं। कोणास दुःख देणार नाहीं ।
स्तुती निंदा दोनी नाहीं। परब्रह्मीं ॥ १८॥
उदंड शिव्या दिधल्या। तितुक्या अंतरात्म्यास लागल्या ।
विचार पाहतां प्रत्यया आल्या। येथातथ्य ॥ १९॥
धगडीचा बटकीचा लवंडीचा। गधडीचा कुतरीचा वोंगळीचा ।
ऐसा हिशेब सिव्यांचा। किती म्हणोनि सांगावा ॥ २०॥
इतुकें परब्रह्मीं लागेना। तेथें कल्पनाचि चालेना ।
तडातोडीचें ज्ञान मानेना। कोणीयेकासी ॥ २१॥
सृष्टीमधें सकळ जीव। सकळांस कैचें वैभव ।
याकारणें ठायाठाव। निर्मिला देवें ॥ २२॥
उदंड लोक बाजारीचे। जें जें आलें तें तें वेंचे ।
उत्तम तितुके भाग्याचें। लोक घेती ॥ २३॥
येणें न्यायें अन्न वसन। येणेंचि न्यायें देवतार्चन ।
येणेंचि न्यायें ब्रह्मज्ञान। प्राप्तव्यासारिखें ॥ २४॥
अवघेच लोक सुखी असती। संसार गोड करून नेती ।
माहाराजे वैभव भोगती। तें करंट्यास कैचें ॥ २५॥
परंतु अंतीं नाना दुःखें। तेथें होतें सगट सारिखें ।
पूर्वीं भोगिलीं नाना सुखें। अंतीं दुःख सोसवेना ॥ २६॥
कठिण दुःख सोसवेना। प्राण शरीर सोडिना ।
मृत्यदुःख सगट जना। कासाविस करी ॥ २७॥
नाना अवेवहीन जालें। तैसेंचि पाहिजे वर्तलें ।
प्राणीं अंतकाळीं गेलें। कासाविस होउनी ॥ २८॥
रूप लावण्य अवघें जातें। शरीरसामर्थ्य अवघें राहातें ।
कोणी नस्तां मरतें। आपदआपदों ॥ २९॥
अंतकाळ दैन्य दीन। सकळिकांस तत्समान ।
ऐसें चंचळ अवलक्षण। दुःखकारी ॥ ३०॥
भोगून अभोक्ता म्हणती। हे तों अवघीच फजिती ।
लोक उगेच बोलती। पाहिल्याविण ॥ ३१॥
अंतकाळ आहे कठिण। शेरीर सोडिना प्राण ।
बराड्यासारिखें लक्षण। अंतकाळीं ॥ ३२॥
इति श्रीदासभोधे गुरुशिष्यसंवादे
देहात्मनिरूपणनाम समास सहावा ॥ ६॥ १७.६

समास सातवा : जगजीवननिरूपण

॥ श्रीराम ॥

मुळीं उदक निवळ असतें। नाना वल्लिमधें जातें ।
संगदोषें तैसें होतें। आंब्ल तिक्षण कडवट ॥ १॥
आत्मा आत्मपणें असतो। देहसंगें विकारतो ।
साभिमानें भरीं भरतो। भलतिकडे ॥ २॥
बरी संगती सांपडली। जैसी उंसास गोडी आली ।
विषवल्ली फांपावली। घातकी प्राणी ॥ ३॥
अठराभार वनस्पती। गुण सांगावे ते किती ।
नाना देहाचे संगती। आत्मयास होये ॥ ४॥
त्यामधें कोणी भले। ते संतसंगें निघाले ।
देहाभिमान सांडून गेले। विवेकबळें ॥ ५॥
उदकाचा नाशचि होतो। आत्मा विवेकें निघतो ।
ऐसा आहे प्रत्यय तो। विवेकें पाहा ॥ ६॥
ज्यास स्वहितचि करणें। त्यास किती म्हणौन सांगणें ।
हें ज्याचें त्यानें समजणें। सकळ कांहीं ॥ ७॥
आपला आपण करी कुडावा। तो आपला मित्र जाणावा ।
आपला नाश करी तो समजावा। वैरी ऐसा ॥ ८॥
आपलें आपण अन्हित करावें। त्यास आडवें कोणें निघावें ।
येकांती जाऊन जीवें। मारी आपणासी ॥ ९॥
जो आपला आपण घातकी। तो आत्महत्यारा पातकी ।
याकारणें विवेकी। धन्य साधु ॥ १०॥
पुण्य्वंतां सत्संगती। पापिष्टां असत्संगती ।
गति आणि अवगती। संगतीयोगें ॥ ११॥
उत्तम संगती धरावी। आपली आपण चिंता करावी ।
अंतरी बरी विवरावी। बुद्धि जाणत्याची ॥ १२॥
इहलोक आणि परलोक। जाणता तो सुखदायेक ।
नेणत्याकरितां अविवेक। प्राप्त होतो ॥ १३॥
जाणता देवाचा अंश। नेणता म्हणिजे तो राक्षस ।
यामधें जें विशेष। तें जाणोन घ्यावें ॥ १४॥
जाणतां तो सकळां मान्य। नेणता होतो अमान्य ।

जेणेंकरितां होईजे धन्य। तेंचि घ्यावें ॥ १५ ॥
साक्षपी शाहाण्याची संगती। तेणें साक्षपी शाहाणे होती ।
आळसी मूर्खाची संगती। आळसी मूर्ख ॥ १६ ॥
उत्तम संगतीचें फळ सुख। अद्धम संगतीचें फळ दुःख ।
आनंद सांडुनियां शोक। कैसा घावा ॥ १७ ॥
ऐसें हें प्रगट दिसे। जनामधें उदंड भासे ।
प्राणीमात्र वर्ततसे। उभयेयोगें ॥ १८ ॥
येका योगें सकळ योग। येका योगें सकळ वियोग ।
विवेकयोगें सकळ प्रयोग। करीत जवे ॥ १९ ॥
अवचितें सांकडींत पडिलें। तरी तेथून पाहिजे निघालें ।
निघोन जातां जालें। परम समाधान ॥ २० ॥
नाना दुर्जनांचा संग। क्षणक्षणा मनभंग ।
याकारणें कांहीं रंग। राखोन जावें ॥ २१ ॥
शाहाणा येत्न त्याच्या गुणें। पाहों जातां काये उणें ।
सुख संतोष भोगणें। नाना श्लाघ्यता ॥ २२ ॥
अतां लोकीं ऐसें आहे। सृष्टीमधें वर्तताहे ।
जो कोणी समजोन पाहे। त्यास घडे ॥ २३ ॥
बहुरत्न वसुंधरा। जाणजाणों विचार करा ।
समजल्यां प्रत्ययो अंतरा। मार्जी येतो ॥ २४ ॥
दुर्बळ अणि संपन्न। वेडें आणि वित्पन्न ।
हें अखंड दंडायमान। असतचि असे ॥ २५ ॥
येक भाग्यपुरुष मोडती। येक नवे भाग्यवंत होती ।
तैसीच विद्या वित्पती। होत जाते ॥ २६ ॥
येक भरे येक रितें। रितें मागुतें भरतें ।
भरतेंहि रितें होतें। काळांतरीं ॥ २७ ॥
ऐसी हे सृष्टीची चाली। संपत्ति दुपारची साउली ।
वयेसा तरी निघोन गेली। हळुहळु ॥ २८ ॥
बाळ तारुण्य आपुलें। वृधाप्य प्रचितीस आलें ।
ऐसें जाणोन सार्थक केलें। पाहिजे कोणियेकें ॥ २९ ॥
देह जैसें केलें तैसें होतें। येत्न केल्यां कार्ये साधतें ।
तरी मग कष्टावें तें। काय निमित्य ॥ ३० ॥
इति श्रीदासभोधे गुरुशिष्यसंवादे
जगजीवननिरूपणनाम समास सातवा ॥ ७ ॥ १७.७

समास आठवा : तत्त्वनिरसन

॥ श्रीराम ॥

नाभीपासून उन्मेषवृत्ती। तेचि परा जाणिजे श्रोतीं ।
ध्वनिरूप पश्यंती। हृदई वसे ॥ १ ॥
कंठापासून नाद जाला। मध्यमा वाचा बोलिजे त्याला ।
उच्चर होतां अक्षराला। वैखरी बोलिजे ॥ २ ॥
नाभिस्थानीं परा वाचा। तोचि ठाव अंतःकर्णाचा ।
अंतःकर्णपंचकाचा। निवाडा ऐसा ॥ ३ ॥
निर्विकल्प जें स्फुरण। उगेंच असतां आठवण ।
तें जाणावें अंतःकर्ण। जाणतीकळा ॥ ४ ॥
अंतःकर्ण आठवलें। पुढें होये नव्हेसें गमलें ।
करूं न करू ऐसें वाटलें। तेंचि मन ॥ ५ ॥
संकल्प विकल्प तेंचि मन। जेणें करितां अनुमान ।
पुढें निश्चयो तो जाण। रूप बुद्धीचें ॥ ६ ॥
करीनचि अथवा न करी। ऐसा निश्चयोचि करी ।
तेचि बुद्धि हे अंतरीं। विवेकें जाणावी ॥ ७ ॥
जे वस्तुचा निश्चये केला। पुढें तेचि चिंतूं लागला ।
तें चित्त बोलिल्या बोला। येथार्थ मानावें ॥ ८ ॥
पुढें कार्याचा अभिमान धरणें। हें कार्ये तों अगत्य करणें ।
ऐस्या कार्यास प्रवर्तणें। तोचि अहंकारु ॥ ९ ॥
ऐसें अंतःकर्णपंचक। पंच वृत्ती मिळोन येक ।
कार्येभागें प्रकारपंचक। वेगळाले ॥ १० ॥
जैक्षे पांचहि प्राण। कार्येभागें वेगळाले जाण ।
नाहीं तरी वायोचें लक्षण। येकचि असे ॥ ११ ॥
सर्वांगीं व्यान नाभी समान। कंठी उदान गुदीं अपान ।
मुखीं नासिकीं प्राण। नेमस्त जाणावा ॥ १२ ॥
बोलिलें हें प्राणपंचक। आतां ज्ञानइंद्रियेंपंचक ।
श्रोत्र त्वचा चक्षु जिव्हा नासिक। ऐसीं हें ज्ञानेंद्रियें ॥ १३ ॥
वाचा पाणी पाद शिस्न गुद। हे कर्मइंद्रियें प्रसिद्ध ।
शब्द स्परुष रूप रस गंध। ऐसें हें विषयपंचक ॥ १४ ॥
अंतःकर्ण प्राणपंचक। ज्ञानेंद्रियें कर्मेंद्रिये पंचक ।
पांचवें विषयपंचक। ऐसीं हे पांच पंचकें ॥ १५ ॥
ऐसें हे पंचविस गुण। मिळोन सूक्ष्म देह जाण ।
याच कर्दम बोलिला श्रवण। केलें पाहिजे ॥ १६ ॥
अंतःकर्ण व्यान श्रवण वाचा। शब्द विषये आकाशाचा ।
पुढें विस्तार वायोचा। बोलिला असे ॥ १७ ॥
मन समान त्वचा पाणी। स्पर्श रूप हा पवनीं ।
ऐसे हे अडाखे साधुनी। कोठा करावा ॥ १८ ॥
बुद्धि उदान नयेन चरण। रूपविषयाचें दर्शन ।
संकेतें बोलिलें मन। घालून पाहिजे ॥ १९ ॥
चित्त अपान जिव्हा शिस्न। रसविषये आप जाण ।
पुढें ऐका सावधान। पृथ्वीचें रूप ॥ २० ॥
अहंकार प्राण घ्राण। गुद गंधविषये जाण ।
ऐसे केलें निरूपण। शास्त्रमतें ॥ २१ ॥
ऐसा हा सूक्ष्म देहे। पाहातां होईजे निसंदेहे ।
येथें मन घालून पाहे। त्यासीच हें उमजे ॥ २२ ॥
ऐसें सूक्ष्म देहे बोलिलें। पुढें स्थूळ निरोपिलें ।
आकाश पंचगुणें वर्तलें। कैसें स्थुळीं ॥ २३ ॥
काम क्रोध शोक मोहो भये। हा पंचविध आकाशाचा अन्वये ।
पुढें पंचविध वायो। निरोपिला ॥ २४ ॥
चळण वळण प्रासारण। निरोध आणि आकोचन ।
हें पंचविध लक्षण। प्रभंजनाचें ॥ २५ ॥
क्षुधा त्रुषा आलस्य निद्रा मैथुन। हे तेजाचे पंचविध गुण ।

आतां पुढें आपलक्षण। निरोपिलें पाहिजे ॥ २६॥
शुक्लीत श्रोणीत लाळ मूत्र स्वेद। हा पंचविध आपाचा भेद ।
पुढें पृथ्वी विशद। केली पाहिजे ॥ २७॥
अस्ति मांष त्वचा नाडी रोम। हे पृथ्वीचे पंचविध धर्म ।
ऐसे स्थूळ देहाचें वर्म। बोलिलें असे ॥ २८॥
पृथ्वी आप तेज वायो आकाश। हे पांचाचे पंचविस ।
ऐसें मिळोन स्थूळ देहास। बोलिजेतें ॥ २९॥
तिसरा देह कारण अज्ञान। चौथा माहांकारण ज्ञान ।
हे च्यारी देह निर्शितां विज्ञान। परब्रह्म तें ॥ ३०॥
विचारें चौदेहावेगळें केलें। मीपण तत्वासरिसें गेलें ।
अनन्य आत्मनिवेदन जालें। परब्रह्मीं ॥ ३१॥
विवेकें चुकला जन्म मृत्य। नरदेहीं साधिलें महत्कृत्य ।
भक्तियोगें कृत्यकृत्य। सार्थक जालें ॥ ३२॥
इति श्री पंचीकर्ण। केलेंचि करावें विवर्ण ।
लोहाचें जालें सुवर्ण। परिसाचेनयोगें ॥ ३३॥
हाहि दृष्टांत घडेना। परिसाचेन परीस करवेना ।
शरण जातां साधुजना। साधुच होइजे ॥ ३४॥
इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवाअदे तत्वनिरूपणनाम समास आठवा ॥८॥१७.८

समास नवना : तनुचतुष्टयनिरूपण

॥ श्रीराम ॥

स्थूळ सूक्ष्म कारण माहाकारण। ऐसे हे चत्वार देह जाण ।
जागृति स्वप्न सुषुप्ति पूर्ण। तुर्या जाणावी ॥ १॥
विश्व तैजस प्राज्ञ। प्रत्यगात्मा हे अभिमान ।
नेत्रस्थान कंठस्थान ह्रदयस्थान। मूर्धनी ते ॥ २॥
स्थूळभोग प्रविक्तभोग। आनंदभोग आनंदावभासभोग ।
ऐसे हे चत्वार भोग। चौदेहाचे ॥ ३॥
अकार उकार मकार। अर्धमात्रा तो ईश्वर ।
ऐस्या मात्रा चत्वार। चौदेहाच्या। । ४॥
तमोगुण रजोगुण। सत्वगुण शुद्धसत्वगुण ।
ऐसे हे चत्वार गुण। चौदेहाचे ॥ ५॥
क्रियाशक्ति द्रव्याशक्ती। इच्छाशक्ति ज्ञानशक्ती ।
ऐशा चत्वार शक्ती। चौदेहाच्या ॥ ६॥
ऐसीं हे बत्तिस तत्वें। दोहींचीं पन्नास तत्वें ।
अवघीं मिळोन ब्यासि तत्वें। अज्ञान आणी ज्ञान ॥ ७॥
ऐसीं हे तत्वें जाणावीं। जाणोन माइक वोळखावीं ।
आपण साक्षी निरसावीं। येणें रितीं ॥ ८॥
साक्षी म्हणिजे ज्ञान। ज्ञानें वोळखावें अज्ञान ।
ज्ञानाज्ञानाचें निर्शन। देहासरिसें ॥ ९॥
ब्रह्मांडीं देह कल्पिले। विराट हिरण्यगर्भ बोलिले ।
ते हे विवेकें निर्शले। आत्मज्ञानें ॥ १०॥
आत्मानात्माविवेक करितां। सारासारविचार पाहतां ।
पंचभूतांची माइक वार्ता। प्रचित आली ॥ ११॥
अस्ति मांष त्वचा नाडी रोम। हे पांचहि पृथ्वीचे गुणधर्म ।
प्रत्यक्ष शरीरीं हें वर्म। शोधून पाहावें ॥ १२॥
शुक्लीत श्रोणीत लाळ मूत्र स्वेद। हे आपाचे पंचकभेद ।
तत्वें समजोन विशद। करून घावीं ॥ १३॥
क्षुधा त्रुषा आलस्य निद्रा मैथुन। हे पांचहि तेजाचे गुण ।
या तत्वांचें निरूपण। केलेंचि करावें ॥ १४॥
चळण वळण प्रासारण। निरोध आणि आकोचन ।
हें पंचहि वायोचे गुण। श्रोतीं जाणावे ॥ १५॥
काम क्रोध शोक मोहो भये। हा आकाशाचा परिपाये ।
हें विवरल्याविण काये। समजों जाणें ॥ १६॥
असो ऐसें हें स्थूळ शरीर। पंचविस तत्वांचा विस्तार ।
आतां सूक्ष्मदेहाचा विचार। बोलिजेल ॥ १७॥
अंतःकर्ण मन बुद्धि चित्त अहंकार। आकाशपंचकाचा विचार ।
पुढें वायो निरोत्तर। होऊन ऐका ॥ १८॥
व्यान समान उदान। प्राण आणी अपान ।
ऐसे हे पांचहि गुण। वायोतत्वाचे ॥ १९॥
श्रोत्र त्वचा चक्षु जिव्हा घ्राण। हें पांचहि तेजाचे गुण ।
आतां आप सावधान। होऊन ऐका ॥ २०॥
वाचा पाणी पाद शिस्न गुद। हे आपाचे गुण विशद ।
आतां पृथ्वी विशद। निरोपिली ॥ २१॥
शब्द स्पर्श रूप रस गंध। हे पृथ्वीचे गुण विशद ।
ऐसे हे पंचवीस तत्वभेद। सूक्ष्म देहाचे ॥ २२॥
इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवाअदे तनुचतुष्टयेनाम समास नववा ॥९॥१७.९

समास दहावा : टोणपसिद्धलक्षण

॥ श्रीराम ॥

आवर्णोदकीं हटकेश्वर। त्यास घडे नमस्कार ।
महिमा अत्यंतचि थोर। तया पाताळलिंगाचा ॥ १॥
परंतु तेथें जाववेना। शरीरें दर्शन घडेना ।
विवेकें आणावें अनुमाना। तया ईश्वरासी ॥ २॥
सातां समुद्रांचे वेडे। उदंड भूमि पैलिकडे ।
सेवटीं तुटले कडे। भूमंडळाचे ॥ ३॥
सात समुद्र वोलांडावे। तेथें जाणें कैसें फावे ।
म्हणोन विवेकी असावे। साधुजन ॥ ४॥
जें आपणास नव्हे ठावें। तें जाणतयास पुसावें ।
मनोवेगें तनें फिरावें। हें तों घडेना ॥ ५॥
जें चर्मदृष्टीस नव्हे ठावें। तें ज्ञानदृष्टीनें पाहावें ।
ब्रह्मांड विवरोन राहावें। समाधानें ॥ ६॥
मध्यें आहे भूमीचें चडळ। म्हणौन आकाश आणि पाताळ ।
तें चडळ नस्तां अंतराळ। चहुंकडे ॥ ७॥
तयास परब्रह्म म्हणावें। जें उपाधीवेगळें स्वभावें ।
जेथें दृश्यमायेच्या नांवें। सुन्याकार ॥ ८॥
दृष्टीचें देखणें दृश्य। मनाचें देखणें भास ।
मनातीत निराभास। विवेकें जाणावें ॥ ९॥
दृश्य भास अवघा विघडे। विवेक तेथें पवाडे ।

भूमंडळीं ज्ञाते थोडे। सूक्ष्मदृष्टीचे ॥ १०॥
वाच्यांश वाचेनें बोलावा। न बोलतां लक्ष्यांश जाणावा ।
निर्गुण अनुभवास आणावा। गुणाचेनयोगें ॥ ११॥
नाना गुणास आहे नाश। निर्गुण तें अविनाश ।
ढोबळ्याहून विशेष। सूक्ष्म देखणें ॥ १२॥
जें दृष्टीस न पडे ठावें। तें ऐकोन जाणावें ।
श्रवणमननें पडे ठावें। सकळ कांहीं ॥ १३॥
अष्टधेचे जिनस नाना। उदंड पाहातां कळेना ।
अवघें सगट पिटावेना। कोणियेकें ॥ १४॥
सगट सारिखी स्थिती जाली। तेथें परीक्षाच बुडाली ।
चविनटानें कालविलीं। नाना अन्नें ॥ १५॥
टोणपा नव्हे गुणग्राहिक। मुर्खास कळेना विवेक ।
विवेक आणि अविवेक। येकचि म्हणती ॥ १६॥
उंच नीच कळेना ज्याला। तेथें अभासचि बुडाला ।
नाना अभ्यासें प्राणियाला। सुटिका कैंची ॥ १७॥
वेड लागोन जालें वोंगळ। त्यास सारिखेंच वाटे सकळ ।
तें जाणावें बाश्कळ। विवेकी नव्हेती ॥ १८॥
ज्यास अखंड होतो नाश। त्यासीच म्हणती अविनाश ।
बहुचकीच्या लोकांस। काये म्हणावें ॥ १९॥
ईश्वरें नाना भेद केले। भेदें सकळ सृष्टी चाले ।
आंधळे परीक्षवंत मिळाले। तेथें परीक्षा कैंची ॥ २०॥
जेथें परीक्षेचा अभाव। तो टोणपा समुदाव ।
गुणचि नाहीं गौरव। येईल कैंचें ॥ २१॥
खरें खोटें येकचि जालें। विवेकानें काय केलें ।
असार सांडून सार घेतलें। साधुजनीं ॥ २२॥
उत्तम वस्तूचि परीक्षा। कैसी घडे नतद्रक्षा ।
दीक्षाहीनापासीं दीक्षा। येईल कैंची ॥ २३॥
आपलेन वोंगळपणें। दिशाकरून शौच्य नेणे ।
वेद शास्त्रें पुराणें। त्यास काये करिती ॥ २४॥
आधीं राखावा आचार। मग पाहावा विचार ।
आचारविचारें पैलपार। पाविजेतो ॥ २५॥
जे नेमकास न कळे। तें बश्कळास केवी कळे ।
डोळस ठकती आंधळे। कोण्या कामाचे ॥ २६॥
पापपुण्य स्वर्ग नर्क। अवघेंच मानिलें येक ।
विवेक आणी अविवेक। काये मानावें ॥ २७॥
अमृत विष येक म्हणती। परी विष घेतां प्राण जाती ।
कुकर्में होते फजिती। सत्कर्में कीर्ति वाढे ॥ २८॥
इहलोक आणि परलोक। जेथें नाहीं साकल्प विवेक ।
तेथें अवघेच निरार्थक। सकळ कांहीं ॥ २९॥
म्हणौन संतसंगेंचि जावें। सत्शास्त्रचि श्रवण करावें ।
उत्तम गुणास अभासावें। नाना प्रयेत्नें ॥ ३०॥
इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
टोणपसिद्धलक्षणनाम समास दहावा ॥ १०॥ १७.१०
॥ दशक सतरावा समाप्त ॥

Encoded and proofread by Vishwas Bhide.

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com
Last updated May 16, 2009
http://sanskritdocuments.org